

III.

<i>Ruka razito</i> † АСЕ АЗКН	<i>Čita se:</i> Ase leži
РАДИВОИ НА	Radivoi Il-
† НГЬ ИЗ РАМЕ	ić iz Rame
(K)ША(Y) СНОЛА	(k)ovač epola-
(H)ННЬ	(n)in.

Ovaj je nadpis iz sbirke g. *Dra Moriza Hoernes*a. Po veoma liepu *fac simili* istoga vidi se, da su krasna slova na spomeniku. Gosp. V. Klaić (l. c. na str. 169) po svoj prilici napominje navedeni nadpis: »Lipa, selo katoličko, nad kojim se vide ostanci starinskog grada, a pod njim podor staroga samostana uz riekü Opatčicu. Na groblju sela Lipe ima na jednom grobu silan kamen, na kojem je napisano bosanskim pismom: Ase leži Radivoj kovačpoljanin iz Kovčič-polja«. Znamenit je nadpis radi povjestničkoga podatka iz *Rame*. Vid Vuletić-Vukasović.

Japudija i predhistoričko otkriće u Prozoru kod Otočca.

(Sa tri table.)

(Nastavak. V. Viestnik 1885, str. 1 i 39).

Osim ove prve glavne ceste od Timava uzduž sjev.-izt. istarske granice kroz Senj u Sisak, koja je djelomice uz zapadnu granicu Japudije, a djelomice kroz nju tekla, imamo još jednu glavnu, koja je, počam ne daleko od Timava u Ogleju (*Aquileia*), uzlazila po julskih bregovih do Ljubljane (*Aemona*), odakle se svračala u Sisak. Ova nam cesta po prilici bilježi u mnogo sjevero-istočnu granicu stare Japudije.

Za ustanovljenje komada ove ceste od Ogleja do Ljubljane nema osobitih poteškoća, pošto joj amo tamo ostaju jasni tragovi, te i mjestim, koja su na njoj ležala. Ali nije tako za onaj komad, koj je od Ljubljane polazio u Sisak. Tu se mnienja jako razilaze. Njeki polaze ravnim putem u Sisak, drugi pako dižu ovu cestu do Save, te ju na luk svode u Sisak. Za ovo rješenje mjerodavno je svakako ustanovljenje sjela središnje stacije *Romula*, gdje su se sticale tri ceste, ona od Siska, od Senja i od Ljubljane. *Romula* ležala je po Peut. tabli 48 milja od Siska i 74 m. od Ljubljane,

a po Ant. putopisu te i Peut. tabli popunjenoj kako gori 48 m. od Senja. O pravosti tih daljina nemože biti prigovora. Pogledom pako na ono 48 m. od Senja, naime na polovicu puta od Senja do Siska, nesmije se nikako pomaknuti sjelo Romule sjevernije od Karlovca; a tim se ruše sva nagadjanja onih, koji se drže Save, dočim se sve bolje utvrđuje mnienje onih, koji se drže upravnoga puta, te razlikuju *Noviodunum* Ant. putopisa i Peut. table od *Nevidunum* u nadpisih (Ptol. *Νοοῦδουνον*) ležećeg u Trnovu. Naravno da je pobočna cesta morala teći od glavne u *Nevidunum*, a to od stacije *Crucio* (V. Viestnik 1880. br. 1). Opaziti nam je još samo, da je veoma teško opredjeliti sjedišta rimskih stacija na ovoj prugi, pošto i ove strane do danas nisu bile dovoljno iztražene, čega radi u tom mnienja dosadašnjih spisatelja jako se razilaze.

Evo nam sada ukupno i ove druge glavne ceste:

II. Cesta.

<i>Anton putopis</i>	<i>Peuting. tabla</i>	<i>Jerosol. putopis</i>	<i>Današnja mjesta</i>
Aquileia	Aquileia	Aquileia	Oglej
"	"	Ad Undecimum XI	Oko Gradiške
"	Ponte Sonti XIII	"	Iznad ušća Vipaka
Fluvio Frigido XXXVI	Fl. frigido	Ad Formalus Castrum XII. Inde sunt Alpes Juliae	Nedaleko Biglje Ajdušina
Longatico XXII	In alpe iulia XV Longatico V Nauporto VI	" Longatico X	Na lanišah Logatec
"	"	"	Gornja Ljubljana
Hemona XVIII	Emona XII	Ad Nonum VIII Emona XIII (An Rav. Atamine)	Bevke Ljubljana ¹
"	Acervone XVIII	(An Rav. Acerbo)	Blizu Waixelburga ²
Praetorio Latovicorum XXXIII	Ad protorium XIV	"	Trebno (Treffen) ³
"	Crucio XVI	(An Rav. Cruppi)	Blizu Novogmjest (Neustadt) ⁴
Novioduno XXIII	Novioduni XVI	(An Rav. Nomi- duni)	Oko Metlike (Möt- tling) ⁵
"	Romula X	(An Rav. Romula)	Sv. Petar na Mrež- nici ⁶
Quadrata XXVIII	Quadrata XIII Ad fines XIII	" (An Rav. Fines)	Oko Vrginmosta ⁷ Topusko ⁸
Siscia XXVIII	Siscia XX	(An Rav. Sicce)	Sisek

¹ Prof. A. Müllner u svom djelu *Emona* dokazuje valjanimi razlozi, da je stara Emona ležala u Igg-u.

² Mommsen: Bösendorf — Müllner: S. Weit bei Sittich — Kenner: Altenmarkt b. Weichselburg — Kukuljević: Sv. Kancijan, Žitično, Malence:

Još je jedna treća cesta, koja je većim dielom bez dvojbe tekla po japudskoj zemlji, po svojoj prilici uz nje iztočnu granicu. Ta je cesta izlazila iz Solina, te pravcem k sjeveru polazila je do Save u staru Gradišku (Brebir), otkuda desno u Sirmium a lievo u Sisak. Evo je:

III. Cesta.

<i>Anton. putopis.</i>	<i>Peut. tabla.</i>	<i>Anon. Raven.</i>
Salonas	Salona	»
Aequo XXI (Čitluk kod Sinja)	Aequo XVI	»
Pelva XVII (blizu izvora Četine)	Inhalperio VIII (Pr. log)	»
	Bariduo XIII (Ševarovo blato)	»
Silviae XVIII (kod Grahova)	Lonnaria (Sieno kod Glamoča)	»
	Saritte XIII (Vaganj Glamoča)	»
Sarnade XXIII (Vedropolje kod Drvara)	Indenea VII (Crnagora)	»
	Baloie V (Pečka) ¹	Baloia
Lensaba XVIII (Sitnica)	Leusaba XII	Lausaba
Aemate XIII (Dobrinja)	Lamatis X	Lamatis
	Castra XII (Banjaluka)	„
Ad Ladios XVIII (Trn kod Banjaluke)		»
	Ad fines XIII (Liepčanica)	Fines
Servitti XXIII	Servitio XVI (Stara Gradiška) ²	Serbitium

³ *Mommsen, Müllner* i *Kukuljević*: Trebno — *Kenner*: Altenmarkt b. Treffen — *Renner* i *Muchar*: Ratschach — *Mannert, Lapie* i *Reichard*: Neustädtl.

⁴ *Mommsen*: Kürbisdorf — *Müller*: Razdrto-Gruble b. St. Bartholomä — *Kenner*: Hrast b. Mötling — *Katančić*: Krug, Greiz, Altengreiz — *Kukuljević*: Dobrava, Dobruška.

⁵ *Mommsen*: Drnovo — *Müllner*: Trnovo, Skopić, Munkendorf — *Kenner* i *Lapie*: Karlstadt — *Renner, Muchar*: Gurkfeld — *Mannert* i *Reichard*: Novigrad na Kupi — *Kukuljević*: Stari Trg, Vinica.

⁶ *Mommsen* dalje nebilježi mjesta, samo cestu uz Savu — *Müllner*: Jesenic b. Mocric — *Kenner*: G. Budacki — *Mannert*: Karlstadt — *Kukuljević*: s. Petar na Mrežnici.

⁷ *Müllner*: in Kroatien — *Kenner* i *Lapie*: Vergimnost — *Muchar*: Karlstadt — *Renner* b. Blato — *Mannert*: Voinić na Kupi — *Kukuljević*: Steničnjak s Kamenskom ili Novigrad.

⁸ *Mommsen*: Glina — *Müllner*: in Kroatien — *Kenner*: Prekopa b. Glina — *Kukuljević*: Medjuriečje medju Brkiševicom i Gorom.

¹ Razorije ga Obri g. 598 za svoje provale u Dalmaciju. — Theophaeus Chronogr. p. 429: Βάλβεις, Βάλωνης; Theophylactus Histor. V. 5. 12. Βάγλαις; Anastasius hist. eccl. p. 129 *Balea*. Po Tomascheku bilo bi Βάλβεις mjesto Σάλβεις Salviis od Salviae (?).

² Mnogi su spisatelji ovu cestu opisali, ali jedva da se gdje gdje u označenju njezina pravca te mjesta, gdje su one stare stacije ležale, slažu

Po Ant. putopisu daljina od *Salona* do *Servitti* iznosi 154 r. milje, a po Peut. tabli samo 126; no pošto upravna crta od *Solina* u Staru Gradišku iznosila bi već 135 r. milja, iz toga je jasno, da u Peut. tabli ima pogrešaka. A o tom se i lasno osvje- dočiti. Po Ant. putopisu od *Salonas* do *Aequo* bilo je 21 milja, dočim Peut. tabla bilježi samo 16; po Ant. putopisu od *Leusaba* do *Aemate* bilo je 13 m., dočim po Peut. tabli samo 10, itd.

Dokle je upravo dosizala japudska država na iztoku napram Panoncem i Skordiškom nije moguće do sada točno ustanoviti. Iz Strabonovih rieči daje se ipak jasno razabrati, da je *Segestica* ležala japudskoj granici veoma na blizu. Nabrojivši japudske gra- dove, veli Strabo: *post hos Segestica urbs in planitie*; a malo dalje: *Segestica, urbs Pannonie sita est sub alpibus, que ad Japodes usque porriguntur*; te spomenuvši Kupu (*Colapis*), kaže o njoj: *qui ex albio monte per Japodes delabitur*. Uz sve to uzamsi u račun pravac, kojim je japudka granica napram Karnom i Tauriškom na sjevero-zapadu polazila od Timava kosom briega *Ocra* do Ljubljane; ter i to da su Skordiški stanovali sjevero-iztočno od Japuda oko Varždina (M. Claudius) na srednjoj Dravi, a Panonci na iztoku u okolici Siska; sva je prilika, da se je japudska granica od Ljub- ljane dalje protezala do Save, te da se je njegovdje oko utoka Krke (*Gurk*) svračala k jugu, i da je preko Uskoskih i Petrove gore sla- zila blizu Kostajnice u Bosnu po prilici do Vrbsa, da uzduz ove rieke i nje pritoka Plive, te kosom Šatora dopre do izvora Zrmanje, koja je onda djelila Japudiju od Liburnije na jugu.

Da je ime Japuda kao ilirsko pleme već u davnoj davnini poznato bilo, tomu su nam svjedok *Japyges* južne Italije, koji su po dokazivanju glasovitih današnjih učenjaka s naše strane onamo prošli i naselili se. Slavno poznati arkeolog Helbig u svojoj razpravi: *Studien ueber die aelteste italische Geschichte* (*Hermes* 1876 p. 257) sravniva mjestna imena na obalah zapadnih i iztočnih srednjeg jadranskoga mora, te iz sudaranja njihova izvadja, da su *Japyges* južne Italije onamo prošli iz protustojeće obale ilirske¹.

I mi smo ju sami proučili, te se u mnogom slažemo s opisom vrloga g. Alačevića tiskanom u *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* za god. 1882.

¹ Helbig u razpravi: *Sopra la provenienza degli Etruschi* (*Annali dell'Inst. Archeol. di Roma*, vol. 56. p. 157), gdje piše o izselivanjih raznih naroda od XI do IX stoljeća pr. Is., veli: „Anche la penisola apen-

O ovostranih Japudah nemamo nikakove pisane viesti prije dolazka Rimljana u ove strane. Kako je poznato po suglasju najboljih poviestničara naše dobi početkom IV. stoljeća prije Is. Celti ili Gali, polazeć iz Galije postepeno se razmaknuše po iztočnih obroncih Alpa do japudske zemlje pod imenom Tauriška i Škordiška. Prvi su zauzimali Norikum i Panoniju do Drave, a ovi drugi zemlje medju Dravom i Savom do Dunava. Po njekojih doprli su do Save stoprv g. 335 pr. Is. Odatle Škordiški navalise na Triballe stanujuće preko Save oko Morave (u sadašnjoj kraljevini srbskoj), i iztjeravši jih iz njihove zemlje nastaviše sve dalje svoje navale srediinom balkanskoga poluotoka, goneć Trake k crnomu a Ilire k jadranskomu moru ¹.

Kakovi bjahu prvi odnošaju medju Japudi i Kelti, njihovimi susiedi na sjeveru i iztoku, teško je opredjeliti. Iz spomenika, koji se u naše doba otkrivaju na zemljištu, koje su onda Japudi držali, čini se barem, da njihovo medjusobno susretanje ne bjaše neprijateljsko. Predhistorička otkrića iz željezne dobe onda u cvietu, učinjena u sjevernoj strani stare Japudije ležeće na jugu Okre i Save, naime u dolnjoj kranjskoj i donekle na Goričkom, očito pokazuju na spomenike dvojega naroda u zajednici živuća i naseljena; dočim predhistorička otkrića na istom tlu našasta iz čisto bakrene dobe sva su istoga načina i zastupaju samo jedan te isti narod, koj je te iste strane držao i prije dolazka Kelta i poslie s njimi u zajednici. Tim se donekle opravdavaju i Strabonovi izrazi: „*Japodes, permixta iam Illyriis et Gallis gens*“ i: „*gentem partim Gallicam, partim Illyricam* (V. *Viestnik* 1885 str. 4)“, što neznači, kao mnogi hoće, da Japudi bjahu keltičkoga plemena, nego da je izmedju Japuda u nekome dielu njihove zemlje živilo i dosta Kelta, to jest da su Kelti po svom dolazku u ove strane živili sa Japudi donekle u zajednici. Strabo veli i to o Japudih: *armatura iis gallica*; te jih i tim htjede uprav razlikovati od Kelta, jer tim kaže, da su si keltičko oružje prisvojili.

ninica fu involta in questo avvenimento. Tribù illiriche si gettarono su di essa, ed a poco a poco ne occuparono tutta la costa orientale. Le troviamo nel nord-est sotto il nome di Veneti, nell'antico Piceno sotto quello di Liburni (Plin. h. n. III. 110—112 Cf. Hermes XI p. 270—2), nel sud-est sotto quello di Messapii o Japigii“.

¹ Ovo su bili Ἀραιῶτες bolje Ἀρδιαῖοι. V. Athenäus 443 po Theopompus; ali po Polyänus nisu to bili Ardiei nego Autariate.

Dokle se ta zajednica protezala na japudskom zemljištu, to će nam kazati spomenici, kad budu sve strane japudske nekadašnje države točno iztražene. Po nas, u koliko već poznamo ovo zemljište, ta se zajednica pružala od sjeverne granice Japudije najviše do Kupe (Κόλπις), t. j. kroz mal ne svu sjevernu polovicu ove države. To bi potvrdila dosadašnja predhist. otkrića ondje obavljena, a i sami rimski izvori, koji opisujuć Augustove ratove sa Japudi vodjene južno od Kupe, nepoznaju Kelte u tih stranah. Podupira pako ovo mnijenje i ta okolnost, što se velečesto otkrivaju keltički novci u sjevernih krajevih Japudije, dočim nije nam poznat ni jedan komad otkrit južno od Kupe.

I ono što još kaže Strabo o Japudih, spada na predkeltičko japudsko doba. Označivši jih kao *bellicosa gens*, veli dalje *zea et milio utplurimum vicitant*, jer jim *regio est inops*; te primjećuje *notis compuncti sunt corpora, in more reliquorum Illyriorum et Thracum*¹.

Neznamo ni to, u kakovom su se odnošaju Japudi nalazili sa svojimi suplemenici, s kojimi su sve naokolo, osim možda na sjeveru, graničili, navlastito s Istri na zapadu, koji su prvi došli u sukob sa Rimljani. God. 221 pr. Is. Rimljani su za prvi put napali i nadvladali Istre s toga, što jim bjahu, pobodom Demetrija Hvarškoga, nekoliko brodova ugrabili (Appian. Illyr. VIII. — Eutrop. III. 7). Iznevirivši se za drugoga puničkoga rata, budu Istri malo zatim iznova podjarminjeni; a da jih uzmogu nadalje na uzdu držati, Rimljani g. 182 pr. Is. postaviše svoju naselbinu u Ogleju. Istri se ipak opet pobuniše (g. 179—177), ali su i za treći put potučeni svestrano, i glavni njihov grad *Nesacium* (blizu Raše) iz temelja razoren. Dobiju tada i rimsko vojničstvo, da jih uzpregne (Livius 41, 14, 6). Nema viesti, da su Japudi u tih ratovih Istre pomagali, kao što se o Keltih izrično kaže. Ako su Rimljani vodili te ratove s Istri po moru, Japudi mogli su ostate sa strane, ali ako su se vodili i po kopnu, onda bi se moglo za stalno držati, da su

¹ W. Tomasek: *Die vorlawische Topographie* s. 6: „Die Japuden von den keltischen Karnern überschichtetes illyrisches Volk, lebten von Spelt und Hirse; sie hatten den Gebrauch der Tätowierung; ihr Name ist mit dem der unteritalischen Japygier verwandt. Aeltere Autoren nennen das Volk auch Mentores; vrgl. griech. Μέντωρ „der Kluge“, alban. mėnturë oder mentšurë „bedacht, überlegt“. Nomina actoris auf -tore, -ture sind in Albanesischen ebenso häufig, wie in den alt-illyrischen und iapygischen Eigennamen“.

Japudi u tih ratovih učestvovali kao saveznici Istra, pošto medju rimskim Oglejom i Istrom ležala je tada japudska država, koju su Rimljani proći morali, da se Istre dokopaju.

God. 171 pr. Is. Oglejski poslanici tužili su se u Rimu, da jih Istri i Iliri (a ovi nemogu biti drugi nego Japudi) neprestano napadaju (Livius, 43, 1). Možda se ta razmirica mirno riešila, jer o njoj druge viesti nema.

Čini se ipak, da prvi rimski doticaj sa Japudi bjaše prijateljski. Ove iste god. 171 započe treći rimski rat macedonski proti Perseju i njegovu savezniku Genciju ilirskomu kralju. Rimski konsul C. Cassius Longinus, koj se je tada sa svojim legjama (II. i IV.) nalazio u venetskoj pokrajini, zamisli provesti svoju vojsku kroz Karne, Istre i Japude (veli Livius 43, 1, 4 *per Illyricum*), da tim putem čim prije dodje u Macedoniju. Povjeda Livius, da su mu ovi narodi na putu pokazivali puteve, da lašnje i bržje putuje. Po nalogu senata morao se je ipak natrag vratiti; ali na povratku njegova vojska pohara sve, što joj pod oči došlo, stanovnike pako kao sužnjeve odvede. Karni, Istri i Japudi sljedeće godine odprave svoje poslanike u Rim da Kasija obtuže: *hostiliter peragrasse fines suos, caedes passim rapinasque et incendia facta; nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint*. Bude jim odvraceno: *senatum ea, quae facta querantur, neque scisse futura, neque, si sint facta, probare*; da se Cassius nalazi u Macedoniji, a kad se vrat. odanle, neka svoje tužbe obnove, te da će se po pravu suditi. A da se sasvim umire, senat odpravi odmah onim narodom svoje poslanike C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, i T. Memmius, neka jih o istinosti ove tvrduje uvjere; njihove poslanike pako počasti i liepo obdari, dajuć svakomu 2000 sestercija, dva konja itd. Tim se ta razmirica utaloži (Livius 43. 5. Leipzig 1864. IV. p. 91.).

Ni za rimsko-dalmatinskih ratova (g. 156—5 pr. Is.) Japudom nema traga.

Prvi sukob medju Rimljani i Japudi dogodio se je god. 129 pr. Is.; ali, zaman ćeš tražiti u ono malo viesti, što nam ostaje o tom ratu, pravi mu uzrok. Skratitelj Livijev bilježi ovako: *C. Sempronius consul contra Japydus primo rem male gessit, mox victoria cladem acceptam emendavit, virtute C. Junii Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat* (Periocha ex lib. LVIII. IV. p. 205). Plinius o tom samo natuknuje (III. 19 (23). Berol. 1866 p. 156): *Tuditonus, qui domuit Histros* (mjesto *Japudes*), *in statua sua ibi inscripsit: Ab Aqu-*

leia ad Tytium flumen stadia M. Appianus Alexandrinus (De Reb. Illyr. X pag. 275) i on spominje ovaj rat, ali isto tako na prosto: *Adversus Japydas, quibus intra Alpes sedes est, Sempronius Tuditanus, et Tiberius Pandusa gessere bellum. Verique simile est, ab his ad imperata facienda compulsam esse eam gentem; itemque Segestanos a L. Cotta et Metello: verum non multo post defecisse utrosque.* I *Fasti consulares* (Corp. Inscr. Lat. I. p. 459) bilježe ovu sgodu:

625. C. SEMPRONIVS C · F · CN · TVDITAN · A · BCXXIV
COS · DE · IAPVDIBVS K · OCT ·

Sva ova svjedočanstva veoma malo nam kažu o ovom ratu. Livius povjeda, da su Rimljani, s prva porazeni, napokon pobjedili. Po Pliniju činilo bi se, da je Tuditanus uslied pobjede protegnuo rimske granice do Ticija, i tako još i Liburniju predobio, ali to ne može biti, pošto ono, što ćemo dalje navesti, dokazati će jasno, da su Japudi i unapriedita uživali svoje obale; a poznato je pako veoma dobro, da je Liburnija sve dalje kao samostalna zemlja obstojala. Appianus pako na neki način dvoji, da su Sempronius i njegov drug Tiberius Pandusa spravili tada Japude pod rimski jaram, te ako i jesu, da je to za malo potrajalo. Svakako ova rimska pobjeda mogla se protezati samo na neki dio japudske zemlje, jer isti Appianus, kako ćemo kašnje vidjeti, pripovjedajući o ratu Augustovu proti Japudom, opazuje (l. c. XX. p. 279): »atque ita tunc primum transalpini Japydes romano imperio sunt adjecti.« Nezna se napokon ni to, kuda se vodio ovaj rat, da li po kopuu u sjevernoj Japudiji ili s mora uz obalu sada hrvatsku.

Za rimskih ratova proti Panonom (predobiće Siscije g. 119. pr. Is.) i Karnom (g. 115.), o Japudih nema govora, akoprem su se vodili uz njihovu granicu¹. Frontinus (*strat.* 2, 5, 28) govoreći

¹ U *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1880 str. 4 neki tvrdi a ničim nedokazuje, da su g. 119 Rimljani predobili i prekogorske Japude. Isti veli dalje na str. 95, da su Japudi Rimljanom harač plaćali, čemu se protivi Appianus (l. c. XVI str. 277), gdje jih medju poharaćanima ne broji, dočim po Dionu XLIX. n. 34 bili bi ga plaćali; i dodaje po Cicerunu (oratio pro Balbo 14, 32), da su Rimljani sa Japudi sklopili bili naročito savez, u kom medju drugim stvarima bijaše ustanovljeno, da Japudi nisu mogli ikada postati Rimskimi građani: „At enim quaedam foedera extant, ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum, Japidum, n. nullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in foederibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur“.

o tadašnjem ratu Rimljana proti Ilirom, veli, da su tada Japudi pružili pomoć Rimljanom ali na prevaru; »Japydes P. Licinio proconsuli paganos quoque sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti et in postrema acie conlocati, terga Romanorum ceciderunt«. O tom tamna viest ostaje još po Zippelu u Sallustijevoj poviesti, te se čini, da su i Rimljani pokušali radi nevjere osvetiti jim se (*Die Röm. Herrsch. in Illyr. p. 179.*). Po tih viestih nedaje se točno opredjeliti, kada se ovo dogodilo. Zippel misli ipak, da ovo spada u doba od Koškonijeva predobića Solina (g. 78 pr. Is.) do Cesarova vladanja u Ilirikumu (g. 59 pr. Is.).

I za građanskoga rata medju Cesarom i Pompejom mal ne nema spomena o Japudih. Jedino Appianus (l. c. XVIII str. 278) u pripovidanju rata g. 35 pr. Is. od Augusta vodjena proti preko-gorskim Japudom, veli o prednjih 20 godinah: »Japydes Transalpini, valida gens et fera, bis intra viginti fere annos Romanas copias repulerant, et in Aquileiam fecerant impetum, et Tergestum, coloniam Romanam, erant depredati«. Poznato je pako, da je g. 49 pr. Is. medju Krkom i japudskim kopnom potučen bio do noge Cesarov legat C. Antonius, triumvirov brat, od M. Oktavija legata Pompejeva. Appianus (l. c. XIX) povieda, da su Japudi g. 35 rabili proti Augustu bojne ustroje »quas machinas a Decimo Bruto, per ea loca cum Antonio Octavioque bellum gerente, relictas habebant«. Dio Cassius (*lib. XXI n. 40. Amburg 1750 p. 287*) dodaje i to, da je tada mnogo vojnika Antonijevih pribjegli na japudsko kopno.¹

Glavni rat proti Japudom zametnu i dokonča g. 35 pr. Is. sam Oktavijan August. Najstariji spisatelj, koj spominje ovaj rat, jest Strabo; a kaže nam i uzrok, koj ga prouzrokovao. Veli on (*knj. IV. pogl. VI. br. 10. str. 172*): »Hi (Japydes) quum aliquando florerent, et suam habitationem ad utramque montis partem

¹ Dio Cassius l. c. veli, da pokle su M. Octavius i L. Scribonius Libo Pompejovci porazili na moru P. Cornel. Dolabella Cesaroveca, oni i „C. Antonium, subvenire ei conantem, in insulam quandam exiguam concluderunt; ibique ab incolis desertum, fameque pressum, paucis demptis, cum omni manu, quam secum habuerat, ceperunt. Nonnulli enim in *continentem* ante effugerant: alii quidam, ratibus mare trajicientes, quum interciperentur, sibi ipsis mortem consciverunt (V. Julius Celsus p. 144., Florus IV. 2. 31 in Curietico littore, Orosius IV. 15, Cesar de bel. civ. III. 5, Livii epit. 110, Lucanus IV. 408, Svetonius c. 36).

extendissent, latrocinii invalescerent, tandem ab Augusto Caesare debellati confectique sunt«; a malo kašnje (*kuj. VII. pogl. V. br. 4. str. 260*) primjećuje: »(Japydes) bellicosa gens, sed ab Augusto Caesare prorsus defatigata«. Najobširnije pako od svih starih pisaca isti nam rat opisuje Appianus u knjizi „*De rebus Illyricis*„. Spomenuvši, kako je August više ilirskih naroda pod rimski jaram spravio, kaže dalje (br. XVI. strana 277), da se je zatim svrnuo s vojskom na Japude¹: »Ex Japydum populis, qui intra Alpes habitant, Moentini et Avendeatae, advenienti ei, se ultro tradiderunt. Arupini, qui et multitudine et virtute bellica ceteris prestant Japydibus, ex vicis in urbem se receperunt; sed appropinquante Octavio Caesare, in silvas sese abdiderunt². Captae urbi Caesar ignem subjici non est passus, quod se barbaros tradituros speraret. Quibus etiam, sese mox deditibus, habitandam porro urbem permisit«.

Pripoviedavši zatim boj sa Salaši, koji su uz Japude u Alpah stanovali, pod Augustovim vodjom Vetus³, nastavlja: »Japydes

¹ Dio Cassius (XLIX n. 34 p. 593) povieda, da u što se je August radi zla vremena sadržavao u Siciliji, da prodje u Afriku, doču, da su se iznevierili „Salassi, Taurisci, Liburnique et Japydes, quum jam ante in Romanos haud mediocriter injurii fuissent, ac tributo, quod pendere debebant, non soluto, etiam in finitima invasissent eaque maleficiis infestassent«. Ova viest bila bi ga povelala, da se odreče Afrike, i da mamah proti buntnikom pohiti.

² Albius Tibullus slavi M. Vat. Messalu Korvina kao pobjeditelja Arupina, kojih hrabrost uzveličuje (*Currina. Wien. 1801. lib. IV. Car. XV*):

„At non per dubias errant mea carmina laudes:
 Nam bellis experta cano. Testis mihi victae
 Fortis Japydiae miles; testis quoque fallax
 Pannonius, gelidas passim disjectus in Alpes;
 Testis Arupinas et pauper natus in armis;
 Quem, si quis videat, vetus ut non fregerit aetas:
 Terna minus Pyliae miratur secula famae.
 Centum foecundos Titan renovaverit annos:
 Ipse tamen velox celerem super edere corpus
 Gaudet equum, val disque sedet moderator habenis“.

³ Dio Cassius nema ni slova na ovom mjestu o ratu protiv Salašom; kaže pako, da je August udario na Japude, i taj rat neprekidno iste godine dokončao: „Tum Japydas ipse bello petiit, quorum eos, qui citra montes haud adeo procul a mari habitabant, minus difficulter in suam potestatem redegit; qui vero montium vertices et utraque latera incolebant, eos non sine maximo labore perdomuit“. Farlati I. 59 misli, da su to dva

Transalpini, valida gens et fera, bis intra viginti fere annos Romanas copias repulerant, et in Aquileiam fecerant impetum, et Tergestum, coloniam Romanam, erant depraedati. Adversus hos Caesar quum eniteretur via ardua et confragosa, hi, caesis arboribus, magis etiam impeditam ei viam fecerunt: et in reliquam silvam sese abducentes, ascendentem hostem appropinquantemque ex insidiis excipere conati sunt. Sed Caesar, semper tale quid suspicatus, misit ex suis, qui juga montium occuparent et utrumque latus agminibus tegerent, quod ipse per inferiora ducebat; simulque obvia saltuum excindi curavit. Japydes nihilo secius ex insidiis emicuerunt, et vulnerarunt haud paucos: verum mox ipsi, majore ex parte, ab his, qui superne decurrerant, interfecti sunt. Reliqui silvarum latibula repetierunt, relicta urbe, cui nomen Terponus erat. Eam urbem captam Caesar ab incendio conservavit, illos pariter cessuros arbitratus. Idque fecerunt, eique se tradiderunt«.

»Hinc ad aliam urbem, quae caput Japydum habetur, Metulum incolae vocant, pergit Octavius Caesar. Sita urbs est in monte admodum silvosa, duobus imposita tumulis, quos angusta vallis interjacet. Tria millia delectae juventutis, animis armisque validae, Romanos moenia circumstantes facile arcebant. Illi aggerem excitant; quem Metulii non intermissis neque noctu neque interdum eruptionibus infestum habent; militibusque ex aggere pugnantibus incommodant ex muro machinis, quas machinas a Decimo Bruto, per ea loca cum Antonio Octavioque bellum gerente, relictas habebant. Ubi tamen subruere coepta sunt ab hostibus moenia, aliam sibi introrsus munitionem excitant oppidani, intraque eam se recipiunt, relicto vetere muro: quem Romani captum, admoto statim igne concremarunt. Adversus nova munimenta Caesar binos aggeres excitandos, ex iisque quatuor pontes muro injiciendos, curat. His peractis, ut ancipiti praelio distraheret hostes, partem copiarum in aversam oppidi partem circummittit; caeteros per praeparatos pontes exscendere in moenia jubet. Ipse, conscensa edita turri, exitum certaminis prospectat«.

»Metulii, Romanis transire conantibus, ex adverso muro occurrunt, dum alii interim ex inferiori parte suffodere pontes longuribus

rata, prvi g. 37 sa ovogorskimi Japudi a drugi g. 35 sa prekogorskimi, jer da za g. 36 dolazi rat proti Salašom; nego i ovaj rat spada na g. 35, a nije ga vodio August, nego jedan od njegovih vodja, pomenuti *Vetus*.

ferro praefixis nitebantur. Jamque magis efferebantur animis, ubi unum ex pontibus, itemque alterum, collabentem videre. Postquam vero et tertius pons corruit, tantus jam metus Romanos cunctos inaccessit, ut in quartum, qui reliquus erat, pontem nemo auderet succedere, neque Caesar, e turri propere descendens, objurgando increpandoque commovere quemquam valeret. Itaque ipse Octavius Caesar, correpto clypeo, cursu in pontem se proripit, comitante ex ducibus Agrippa et Hierone (Nerone?) cum corporis custode L. Scoevola. Soli isti quatuor erant, cum paucis satellitibus. Jamque paene superaverat pontem Caesar, quum, subeunte animos militum pudore, effuso impetu omnes sequuntur. Itaque pons, tantae moli impar, contractus corruit, et ruina sua obruit cunctos. Pars interior; alii contractis artubus sublati sunt. Ipse Caesar dextro crure et utroque brachio saucius discessit¹. Ne quis tamen motus terrorve per opinionem mortis ejus existeret, protinus, conscensa rursus turri, cum insignibus spectandum sese incolumem militibus praebuit: ac, ne recessurus ea de causa omissurusve oppugnationem videretur hostibus, continuo alios sursus pontes construendos curavit. Quae res maxime stupore metuque perculit oppidanos, reputantes, quam cum acri et invicti animi hoste sibi res esset.

»Itaque postridie, missis legatis, Metulii quinquaginta obsides Caesari, quos ipse selegit, tradiderunt: et, praesidium quoque admittere polliciti, altiori tumulo praesidiariis relicto, in humiliorem ipsi concesserunt. Postquam autem ab his, urbem jam ingressis, arma ponere jussi sunt, indignatione commoti, conjugibus ac liberis intra curiam conclusis, appositae custodia, cum mandato, ut, si quid adversi ipsis accidisset, curiam injecto igne consumerent, in Romanos cum desperatione impentum fecerunt. Sed quum ex inferiori loco contra eos, qui superiora tenebant, pugnarent, facile omnes obruti sunt. Et curiae appositi custodes ignem admoverunt compluresque matres et se ipsas et liberos interemerunt; aliae vivos natos sinu praeferentes in flammas insiluerunt. Ita omnis Metuliorum juvenus, in praelio, et imbellis multitudinis major pars,

¹ Svetonius c. 20 veli, da je August dva puta u ovom ratu ranjen bio: „Delmatico etiam vulnera exceptit, una acie dextrum genu lapide ictum (in obsidione Setoviae urbis), altera et crus et utrumque brachium ruina pontis consauciatum“. — Florus IV, 12, 7. „quum Illyricus multitudine pontem succidisset, saucius manibus ac cruribus, speciosior sanguine et ipso periculo augustior, terga hostium perrexit“.

igne, absumta est, et cum incolis urbs incendio conflagravit, ut nullum, ex maxima quae paulo ante fuerat, vestigium exstaret¹. Metulo capto, reliqui ex Japydibus territi Caesari se dediderunt. Atque ita tunc primum transalpini Japydes Romano imperio sunt adjecti. et quorum numero Posenos, quum post Caesaris discessum rebellassent, M. Helvius, contra eos missus, recepit; et, defectionis auctoribus supplicio affectis, reliquos sub corona vendidit².

Nadvladavši Japude. August iste godine pohiti dalje, te pod rimski jaram skući Panone, a zatim Dalmate i druga susjedna plemena, te poslije pobjede kod Akcija (31 pr. Is.), vrativ se u Rim, svetkova razna svoja slavja. Veli Dio Cassius za god. 29 pr. Is.: *prima die Caesar triumphum egit de Pannoniis, Dalmatis, Japydibus finitimisque eorum etc.*

Što se zatim Japudijom dogodilo, izvori ni sloveca nekažu. Bez dvojbe po koncu dalmatinskoga rata Japudija bje spojena sa Liburnijom, jer malo kašnje nalazimo Japude zastupane na liburničkom sastanku u Skradinu: *Conventum Scardonitanum petunt Japudes etc.* (*Plinius h. n. III. 21 p. 159*); te su od sada djelili udes ostale Dalmacije, a tim kao što i Liburni do mala i svoje ime izgubili, August pako skupi sve ilirske zemlje od Rase i Save do Drina u jedno tjelo, i nazva ga Dalmacijom.

(Nastavak sliedi).

¹ Dio Cassius l. c. opisuje ponješto različito ovaj boj: „Quippe Metulo, quod oppidum habebant maximum, munito, Romanos oppugnantes multoties repulerunt, machinas multas combusserunt, Caesarem ipsum, a lignea turri quadam murum consendere conatum, sauciaverunt. Tandem quum nihilo magis discederet, copiasque alias evocaret, simulantes se pacem facturos, praesidium in arcem acceptum, nocte omnes interfecerunt, aedibusque suis incensis, pars se ipsos, pars etiam uxores et liberos simul, occiderunt; ita ut nihil predae inde ad Caesarem redierit, quum captivi etiam paulo post necem sibi ipsis consciverint“.

² Donili smo doslovce ovaj cieli opis, jer oviekovječuje slavu ovog ilirskoga plemena (veli Mommsen V. Bd. 9): „*in keinem seiner Kriege hat Caesar in gleichem Grade eigene Energie und persönliche Tapferkeit entwickelt*), i jer je velika riedkost u spisateljih one dobi, da vierno i živo orišu sliku naroda po njih dakako barbarskoga; te i zato, da putem ovoga opisa dodje se jednom u trag ostancim onoga slavnoga grada Metula, koji su nam još danas nepoznati.